

KÜRESEL KRİZLER TÜRKİYE’NİN KÜRESEL SİSTEME EKLEMLENMESİNİN BİR ARACI MIDIR?

Hüseyin ERKUL¹, Işıl ARPACI²

Özet

Osmanlı’dan borçlu bir hazine devralan Cumhuriyet’in, ekonomi politikası Osmanlı’dan alınan dersle, “bağımsızlık” ve “kendine yeterlik” temeline oturtulmuştur. Sosyalist ekonomi ile serbest piyasa ekonomisinin sentezine dayalı, devlet desteği ve denetiminde özel sektörün geliştirilmesini öngören bu model, “Atatürk Modeli” olarak tanımlanabilir.

Atatürk Modeli’nin uygulandığı dönemde patlak veren 1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin etkileri, ulusal ekonomi sayesinde görece daha az hissedilerek atlatılabılmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra, Doğu Bloku karşısında Batı Dünyası’na eklemleme çabasına giren Türkiye, liberalizmin Truva atlarını ekonomisine dahil etmiş, ABD’den alınan yardımlar, IMF ve DB ile yapılan kredi anlaşmaları ekonominin kapitalist öğelerini belirginleştirirken, Gümrük Birliği Anlaşması sisteme teslim oluşu somutlaştırmıştır.

1990’lı yıllarda öne çıkan neoliberalizm ve onun ekonomi dışındaki alanlarda da yaygınlığını ifade eden küreselleşme, gelişmekte olan diğer ülkeler gibi Türkiye’de de devletin ekonomiden çekilmesini zorunluluk olarak göstermiştir. Bu dönemlere denk gelen 1987, 1992, 1994, 1997, 1998, 1999, 2001, 2002, 2003 ve 2007 krizleri bütün dünyayı etkilemiş, Türkiye bu krizlerden çıkış yolunu neoliberal politikalarla bulmaya çalışmıştır.

Bu araştırmada, “Atatürk dönemi” ile “neoliberal” dönemin uluslararası krizlerle baş etme yolları üzerinde durulmuş ve uygulanan politikaların, son dönem açısından, küresel sisteme dahil olmada oynadığı rol tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Atatürk’ün Ekonomi Modeli, Liberalizm, Küresel Krizler, Neoliberalizm, Küreselleşme

¹ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ÇMYO İkt. İdari Prog. Böl.Bşk. hcerkul@comu.edu.tr

² Arş. Gör. Işıl ARPACI, İnönü Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, isilarpaci@inonu.edu.tr

ARE GLOBAL CRISES A TOOL FOR TURKEY TO BE ACCRETED IN GLOBAL SYSTEM?

Abstract

The economy policies of the Republic, which has taken over accounts payable from the Ottoman, have been localized on the basis of “**independence**” and “**self-sufficiency**” by the lessons taken by the Ottoman. This model, leaning upon the synthesis of socialist economy and free market economy, and foreseeing the development of private sector in the supervision, can be defined as “**Ataturk model**”.

The effects of the 1929 World Economic Crisis, which broke out while Ataturk Model was being applied, were overcome thanks to national economy with less influence. After World War II, Turkey, making an effort to join in the Western World against the East Bloc, has included the Troy horses of the liberalism to its economy and with the aids taken from the USA, the credit bargains with IMF and DB, have crystallized the capitalist elements of the economy and embodied the commitment to the Customs Union Treaty.

Neoliberalism sticking out in 1990s and the globalization which means its prevalence in the other areas outside economy, showed as compulsory that the state had to draw away from the economy like Turkey as a developing country. 1987, 1992, 1994, 1997, 1998, 1999, 2001, 2002, 2003 and 2007 crises, which came upon this period, affected the whole world, Turkey tried to find escape ways from these crises with the neoliberal policies.

In this study, “**Ataturk period**” and “**neoliberal**” period will be asserted in terms of the ways of coping with the international crises and the policies being applied will be discussed as accrediting to the global system.

Key Words: Ataturk’s Economic Model, Liberalism, Global Crises, Neo-liberalism, Globalism

1. Krizden Küreselleşmeye, Küreselleş-me-den Dönüşüme

Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen ekonomik ve ekonomik olmayan bazı gelişmelerin etkisiyle ekonomik konjonktürdeki yön değiştirmeyi yani genişleme ya da sürekli bir ilerleme döneminden uzun ya da kısa bir bunalım veya daralma aşamasına (evresine) geçiş olarak tanımlanabilir (Aydın, 2006, 22). Kuramsal (teorik) açıklama olarak kriz olgusu ve kavramı Marksist öğretilerde krizler sistemin işleyiş dinamikleri ve sermayenin organik bileşimi bağlamında, *aşırı birikim*, *kâr oranlarının gerilemesi*, *kâr sıkışması* ve *sektörler arasında dengesizlikler* tipinde olmak üzere farklı şekillerde ortaya çıkan sisteme içkin organik dönüşümlerle açıklanır. Diğer bir deyişle krizler, kapitalizmin işleyiş dinamiklerinden kaynaklanır ve çeşitli dönemlerde yaşanan sıkışıklığı aşma düzeneği (mekanizması) olarak ortaya çıkar (Önder, 2009, 15).

Dünyada 1970’li yıllarda ortaya çıkan petrol kriziyle birlikte finans sektörü patlaması, borçlanma gibi iktisadi gelişmelerin bir uzantısı olarak ideolojik planda yaşanan değişim; sermaye birikimine ve sermayedar sınıfın güçlenmesine önemli katkıları olmasına rağmen Keynesçilik olarak bilinen devlet eliyle talep yönetimine yönelik iktisat politikalarında, söylem değişikliği yaratmıştır. Devlet müdahalesinin kar oranlarını düşürmesi ve dünya pazarını ulusal sınırlara bölerek mevcut konjonktürde sermaye birikimine engel oluşturduğu gerekçesiyle, serbest piyasa ekonomisine müdahale eden Keynesçi politikalar eleştirilmeye başlanmış ve neo-liberal ideoloji, 1980’lerde ABD’de Reaganizm, İngiltere’de Thatcherizm ile somutlaşmıştır (Balkan, tarihsiz, 10),

Mali piyasaların serbestleştirilmesi ile mali sermayenin ulusal engellerden kurtulması ve üretken sermayenin dünyanın şu ya da bu yöresinde en karlı alanların devlet tekeline arındırılarak kendisine açılması üzerinde yükselen yeni dünya düzenine, az gelişmiş ülkelerin IMF’nin “**istikrar programları**” ve Dünya Bankası’nın koşullu “**yapısal uyarılama kredileri**” aracılığıyla eklenmesi sağlanarak; az gelişmiş ülkelerde “**dünya ile bütünleşme**”, “**ulus-ötesi kalkınma**”, “**çağdaş (modern) dünyanın değerlerine bağlanma**” ve elbette “**demokratikleşme**” süreci olarak “**küreselleşme dönemi**” adıyla yüceltilmiştir (aktaran Güler, 2005, 94).

Neo-liberal ideolojinin siyasal, kültürel ve ekonomik alandaki ana vizyonu olarak küreselleşmenin piyasa ve ulus devletin ekonomiyi yönetme sürecindeki ilişkilerini önemli ölçüde değiştirdiği ve bu değişikliğin finansal sermaye lehine, üretim ve birikim olanaklarının aleyhine bir süreç yaşanmasına neden olduğu görülmektedir. Diğer taraftan ise küreselleşme toplumsal dayanışma ve bölüşümü dengelemeye yönelik kurumları zayıflatmakta ya da ortadan kaldırmaktadır. Öte yandan; ülkelerarası mal ticaretine oranla finansal akımlarda

yaşanan artış ve IMF politikalarını uygulayan ve farklı ekonomik yapıya sahip birçok gelişmekte olan ekonomiyi sarsan krizleri de küreselleşmenin etkileri olarak saymak gerekmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2007, 632-633).

IMF ve Dünya Bankası'nın, gelişmiş ülkeler tarafından da önerilen dış ticaretin liberalize edilmesi, KİT'lerin özelleştirilmesi, bütçe dengesinin sağlanması ve döviz kurunun sabitlenmesi şeklinde özetlenebilecek (Aydın, 2006, 150) az gelişmiş ülke ekonomi politikalarının belirlenmesinde oynadığı önemli rol ve bunun zaman içinde ayrıntı düzeyine de inerek giderek artması, içinde bulunulan dönemin belirgin bir özelliğidir. Ancak bu noktada göz ardı edilmemesi gereken bir husus, bu kuruluşların krizlerin sosyoekonomik alandaki olumsuz etkilerine duyarlılığının özünde, bu olumsuzlukları neo-liberal dönüşümün kök salarak yaygınlaşması karşısında bir engel olarak görmelerinden kaynaklanmasıdır (Koyuncu ve Şenses, 2004, 5)

Dünya Bankası'nın 1993 yılında yayımlanan "Financial Sector Adjustment Loan-Project Completion" Raporunda "*Yapısal uyarılama operasyonları genellikle kriz ortamlarında başlamıştır. Karşı taraf kurumları da banka gibi dar seçenekler dizisi ile yüz yüze kalmış ve siyasal ya da toplumsal olarak nahoş olsa da ivedi önlemler almak zorunda kalmıştır*" (aktaran Güler2005, 143) denilmektedir. Güler'in (2005, 143) de belirttiği gibi, uyarılama operasyonları kriz ortamlarından hoşlanmaktadır.

Bunu doğrular biçimde Kazgan (tarihsiz, 3) Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığı kadar siyasal bağımsızlığını da kısıtlayan, çoğunluk için ülkede yaşamayı/iş yapmayı güçleştiren en önemli zaafların krizlerle bağlantılı olduğunu belirtmektedir. Kazgan'a göre; Özellikle "**tek kutuplu dünya**" ortamına geçildiği 1990 ve sonrası yıllarda, hatta SSCB'den kaynaklandığı varsayılan tehdidin önemsizleştiği 1980'li yıllardan itibaren, Batı dünyasının (başta ABD) Türkiye'ye olağan koşullarda kabul ettiremediği politikaları, krizlerin getirdiği ortamda, Türkiye'nin kredi ihtiyacını karşılamanın bedeli olarak kabul ettirdiği de yaygın bir kanıdır. Bu politikaların bir bölümü salt ekonomik niteliklidir ve ekonomik bağımsızlık kadar, "**küreselleşme**" adına ekonomik büyüme/kalkınma sürecini de ortadan kaldırmaktadır; diğer bölümüyse siyasal niteliklidir ve Türkiye'nin mali kayıplarını artırdığı gibi komşularıyla ilişkilerini de olumsuzlaştırmaktadır. Bu değerlendirmeden ekonomide gelişme kadar bağımsızlığı sağlayan politikaları getiren 1929 krizini ayrı tutmak gerekir.

Gerçekten de IMF-Dünya Bankası ve AB'nin de bir şekilde dâhil olduğu yapısal reformlar ile sanayileşme hedefinden tamamen kopuk bir şekilde, merkezi ulus-devleti olabildiğince etkisizleştirmeye, piyasaları genişletmeye ve özelleştirmeyle iç-dış borç stokunu döndürerek, finans sermayeye vur kaç zemini hazırlayan bir serbest piyasa ekonomisi modeli oturtulmaya

çalışılmaktadır. Bu bağlamda sosyal devletten, piyasa reformlarını yürüten bir aygıt olarak etkin devlete dönüşüm süreci söz konusudur. Bu süreçte kalkınma planlaması ve kalkınma anlayışındaki dönüşüm tamamen su yüzüne çıkmaktadır. Amacı halkın genel refahını yükseltmek olup; ulusu bir bütün olarak kapsayan ulusal kalkınma planlamasında; merkezi planlama otoritesi planı yönlendirip, sosyoekonomik kaynaklar bir bütün olarak, merkezi devlet yönetimi altında maksimize edilmekte iken Türkiye’de yaşanan yapısal uyum politikalarının nihai aşamasında merkezi devletin ulusal kaynaklara dayalı ve ekonomik bağımsızlığını önceleyen birikim biçimleri ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır (Soyak ve Eroğlu, 2008).

1981-2002 dönemi bir bütün olarak ele alındığında, iktisat politikalarının “**yapısal uyum**” olarak adlandırılan serbestleşme politikalarında bir bütünlük olduğu görünür. Dönemin ilk 10 yılında Turgut Özal’ın çeşitli konumlarda damgasını vurmuş olması bu sürekliliğe katkı sağlamış; 1991’de iktidara gelen DYP-SHP iktidarı ise kısa bir duraksama sonunda ve özellikle Çiller’in başbakanlığından sonra aynı politikalara bağınazlıkla bağlanmıştır. Aynı saptama kısa süreli REFAH-YOL hükümeti sayılmazsa, 1995 sonrasının tüm hükümetleri için geçerlidir. Kitle tabanı ve programı bakımından neo-liberalizmle uyum gösterdiği söylenemeyecek DSP ve AKP liderliğinde kurulan hükümetler de, uluslararası finans kuruluşlarının yeniden yapılanma önerilerine büyük ölçüde teslimiyet göstermişlerdir. 2000 yılı sonrasında hükümetler, özerk kurumlar ve “**sivil toplum kuruluşları**” aracılığıyla gerçekleşeceği beklenen ve yönetim yaftası altında pazarlanan ikinci kuşak yapısal uyum programlarına ayak uydurma çabaları içine girmiştir (Boratav, 2007, 189-199).

2. Atatürklü Türkiye ve 1929 Krizi

19. yüzyıldaki en önemli gelişmelerden biri, bir yandan Avrupa’nın artan askeri ve iktisadi gücü, öte yandan da taşradaki ayan ile Balkanlar’da hız kazanan bağımsızlık hareketleri karşısında, Osmanlı yöneticilerinin başlattıkları merkeziyetçi girişimler ve reform hareketleridir. Ancak reform hareketleri, Avrupalı devletlerin desteği ve baskılarıyla birlikte ilerlemiş, reform girişimlerine sağladıkları destek karşılığında, Avrupalı devletler ekonominin dışa açılması doğrultusunda taleplerde bulunmuşlardır. Böylece reformlar ile ekonominin dış ticaret ve yabancı sermayeye açılması el ele yürümüştür (Pamuk, 2005,152).

Daha çok geleneksel özellikler taşıyan Osmanlı ekonomisi, Kongar’ın (1994, 76) da tanımlamış olduğu gibi; sanayinin son derece az geliştiği, varolan güçsüz sanayinin de azınlıklar ya da yabancıların denetimi altında olduğu bir görünüm taşımıştır. Özellikle 1838’de İngiltere ile yapılan Baltalimanı Anlaşması, Avcıoğlu’nun (2001, 108) ifadesiyle Avrupa’nın ön aldığı bir dönemde, kapitalist gelişmenin temel şartı olan bağımsız gelişme

olanağını kaldırarak, sanayileşmeyi engellediği gibi mevcut sanayinin de yok olmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, dışa karşı herhangi koruma önlemi alınmadan iç ticaretteki tüm kayıtların ortadan kaldırılması, Osmanlı'yı Avrupa'nın açık pazarı haline getirmiş, sarsılmakta olan ekonomik işleyiş tamamen çözülmüş ve yabancı rekabete hazır olmayan yerli üretimi yok etme noktasına getirmiştir (Aydoğan, 2006, 16).

20. yüzyılın başlarında Osmanlı ekonomisinin, büyük ölçüde tarıma dayanan, dış ticarete ve yabancı sermayeye açılmış yapısı, iktisadi ve siyasi ve bağımlılığa neden olan dış borçları, **“Düyun-u Umumiye”** ve **“Osmanlı Bankası”** gibi kurumlar, Avrupa sermayesinin ekonomi üzerindeki denetiminin simgeleri durumuna gelmiştir (Pamuk, 2005,159). Sonuç olarak; Türkiye Cumhuriyeti, bölgede egemen olan tarihsel koşulların ve İmparatorluğun toplumsal, ekonomik ve siyasal yapısının ürünü olan güçsüz ve dışa bağımlı bir ekonomi devralmıştır (Kongar, 1994, 263). Osmanlı'dan yeni Cumhuriyete kronikleşmiş dış ticaret açığı ve dış borçlar miras olarak kalmıştır. 1851-1914 yılları arasında Osmanlı devleti 360 milyon altın lira borçlanmıştır. 1881 yılında **“Muharrem Kararnamesi”**yle kurulan **“Düyun-u Umumiye”** kanalıyla bu borçların bir kısmı ödenmiş, Cumhuriyet Hükümetine 107,5 milyon lira borç kalmıştır (Çavdar, 1995, 1057).

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının ardından **“kapitülasyonlar”** Lozan Antlaşması'yla kaldırılmış ancak Cumhuriyet, Osmanlı'nın dış borçlarını yüklenmiştir. Atatürk'ün önderliğinde **“Tekalif-i Milliye (Ulusal Yükümlülük)”** uygulamasıyla Milli Mücadele'yi kazanan Türk Milleti için gereken mucize gibi atılımlar karşısında eğitilmiş nitelikli insan gücünün yetersiz, tarımsal üretimin düşük ve sanayinin yok denecek kadar az oluşu dönemin belirgin bir özelliği olarak görünmekle birlikte Kepenek ve Yentürk'ün (2007, 37) de belirttiği gibi; az gelişmiş bir ekonomik yapı üzerinde oluşturulmuş olan Cumhuriyet'in ulus devleti, ekonomik yetersizliklerin giderilmesi gerekliliği üzerinde öncelikle durmuştur.

O günkü toplumsal ve ekonomik yapı içinde egemen olan **“eşraf”**, **“ayan”** ve tüccarları bir araya getirerek Türk ekonomisinin yabancı ülkeler tarafından sömürülmesine karşı durmak amacıyla 1923'de İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi, Atatürk'ün “siyasal egemenlik, ancak ekonomik egemenlikle desteklenirse, tam bağımsızlık kazanılacaktır” (Kongar, 1994, 265) sözleriyle açılmıştır.

Ekonominin alacağı biçim ve yönün temel nitelikleriyle belirlendiği Kongre'de; özel girişimciliğin canlandırılması ve bunun için, kredi olanaklarının ve eğitim, ulaştırma, haberleşme gibi altyapı ve teknik hizmetlerin hükümetçe sağlanması, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması kabul edilmiştir. Sonuç olarak; Osmanlı'dan devralınan ekonomik yapı, ulusalcı bir anlayışla onaylanarak ekonomik faaliyetlerin etkinlik kazanması için yasal

ve kurumsal düzenlemeler öngörülmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2007, 35). Böylelikle “**Milli İktisat**” yeni bir ulusal hedef olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda İzmir İktisat Kongresi ile gündeme gelen “**Atatürk Modeli**” ekonomi, sosyalist ekonomik model ile serbest piyasaya dayanan kapitalist ekonomik modelin iyi ve ülkemize uygun yönlerinin karışımından Atatürk’ün dehasıyla ortaya çıkarılmış bir modeldir. Bu modele göre, güçlenen bir özel sektör, kendi ayakları üzerinde duracak bir ekonomi ve bunları sağlamak için devletin gerekli destek ve denetimi sağlanmasını içermektedir.

Tam bağımsızlık ve ulusallık kavramları üzerine oturtulmuş olan Atatürk’ün ekonomi politikası ulusal ve uluslararası konjonktürdeki değişmelere göre şekillenmiş ve gelişmiştir, fakat bu iki ilkedен hiç bir zaman ödün verilmemiştir (Aktan, 1998, 31). “**Atatürk Modeli**” piyasayı güçlendirmek isteyen ama “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler!” diyerek sonsuz bir finans özgürlüğüne olanak tanımayan, devletin yapıcı ve destekleyici rolünü reddetmeyen bir sistemdir (Livaneli, 2008, 2).

Nitekim 1923-1939 arasındaki dönemde Milli İktisat anlayışının da etkisiyle para politikasında sağlam ve istikrarlı para anlayışı hakim olurken maliye politikasında denk bütçe ve düzgün ödeme ilkesi benimsenmiştir. Genişlemeci bir maliye politikasından titizlikle kaçınılırken, açık finansmana ve borçlanmaya sıcak bakılmamış, önce gelirin edinilmesi sonra harcanması söz konusu olmuştur (Eroğlu, 2003).

1923-1938 arası döneme, ekonomik düşünce açısından iki yaklaşım egemendir. Birinci yaklaşım, 1929 ekonomik krizine kadar başattır. “Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” şeklinde özetlenebilecek bu yaklaşımın (Çavdar, 1992, 215) egemen olduğu bu döneme ilişkin olarak K.Boratav, hiç bir şekilde devletin ekonomiye müdahale etmediği gerçek anlamda “*liberal*”izm olmadığına dikkat çekmektedir. Bu dönemde Devletin ekonomiye müdahalesi, bizzat kendisinin işletmediği tekelleri imtiyazlı şirketlere dağıtmak ve devlet ihaleleri yoluyla ve geniş teşviklerle özel sermaye birikimini hızlandırmaya yönelik olmuştur (Aktan, 1998, 33).

1929 yılına gelindiğinde ABD’de başlayan ve bütün dünyaya yayılan “**Büyük Bunalım**” sonucunda dünya ekonomisi o zamana kadar görülmemiş bir durgunluğa girmiştir. Batı ekonomilerinin ithalatı % 25 oranında azalırken ihraç fiyatları % 50 düşmüş, işsizlikte büyük oranda artışlar ortaya çıkmıştır. Bütün ülkelerin ekonomik durgunluktan kurtulmak amacıyla korumacılığa başvurmaları sonucu dünya ticareti geniş ölçüde daralmıştır. ABD bu krizi Başkan Roosevelt’in devletin ekonomiyi yeniden canlandırmakla görevli olduğu anlayışından yola çıkarak uyguladığı “**New Deal**” programı ile atlatmıştır.

“New Deal” programı ile “The Emergency Banking Act” kabul edilerek zor durumda olan bankalara sermaye sağlanmış, “Civillian Conservation Corps” kurumu kurularak özellikle genç işsizlere kamuda iş verilmiştir (Çolak, 2009).

1929 Krizi ile birlikte Türkiye’de de iflaslar başlamıştır. Ticaret şirketleri, sanayiciler, üretimi artırmak üzere kredi almış çiftçiler borçlarını ödeyememeleri nedeniyle talep kısılması sonucu iflaslar başlamıştır (Keyder, 1995, 1077). Bu gelişmeler karşısında Türkiye birkaç kalemden oluşan tarımsal ürünlerini satarak gereksinimlerini karşılayamayacağından ve tarım ürünleri fiyatlarının dünya piyasalarındaki düşüşü diğer mallara oranla daha büyük olduğundan tek çıkar yol, Türkiye'nin sanayi malları alanındaki gereksinimlerini kendi karşılaması olarak saptanmıştır. Fakat ilk on yıllık deneyim özel sektörün bunu başaramayacağını da gösterdiğinden ekonomiye daha aktif bir şekilde devlet müdahalesi gerekmiştir (Aktan, 1998, 34). Bu bağlamda; 1929 Krizi karşısında, oluşturulan ilk kurum olarak Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ithal mal tüketimine son vererek yerli üretimi artırmak amacına yönelmiştir (Kıpal ve Uyanık, 2001, 77). Türk lirasının değerindeki düşmeyi önlemek amacıyla 1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanun çıkarılmış, ticaretin düzenlenmesi amacıyla yine aynı yıl Ticarete Tağışın Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Kanunu yürürlüğe konulmuştur. T.C. Merkez Bankası 1930 yılında kurulmuş, bunları izleyen bir kaç yıl içinde dış ticaretin düzenlenmesi ile ilgili diğer yasalar hazırlanmıştır. 1933 yılında ise devletin kuracağı sanayinin projelerini hazırlamak ve finansmanını sağlamak üzere bir yatırım bankası niteliğindeki Sümerbank'ın kuruluş yasası çıkarılmıştır. 20 Nisan 1931' de Atatürk, ilan ettiği cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik, ve devrimcilik ilkelerinden devletçiliğe dayanan yeni ekonomi politikası uygulamaya konulmuştur. Temeli devlet öncülüğünde planlı sanayileşme olan bu politika kapsamında 1934 yılında uygulamaya konulan Beş-Yıllık-Sanayi Planı ile Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasında planlı kalkınma deneyimine girişen ilk ülke olmuştur (Aktan, 1998, 34-35).

1929 Bunalımı sonucu bütün dünya ekonomisi büyük bir ekonomik çöküntü içindeyken Türkiye 1930'lu yıllarda ulusal bir sanayileşme hamlesini başlatmış, 1930-32 döneminde yıllık ortalama % 3.5, 1933-39 döneminde ise % 8.1 lik bir büyüme sağlamıştır. Aldığı önlemlerle ticaret dengesi açığını (1938 yılı dışında) fazlaya çevirmiştir (Aktan, 1998, 36). 1930-1939 yılları genel olarak değerlendirildiğinde, dünya ekonomisi krizin etkileri ile uğraşır ve geri kalmış ülkelerin birçoğunu da bu bunalıma çekerken, Türkiye'nin bir ölçüde krizin dışında kalmayı başardığı ve sanayileşme adına önemli adımlar attığını söylemek mümkündür. Krizin hammadde fiyatlarını sanayi fiyatlarından daha çok düşürmesi sonucu bir

önceki dönemdeki serbest ticaret-açık kapı politikalarının sürdürülmesinin dış ticarete yaratacağı olumsuz gelişmeler sezilerek, 1929'da Lozan'ın sınırlamalarının da son bulmasıyla, ithalatı denetleyen koruma önlemlerine başvurulmuş, koruma duvarları altında eskiden ithal edilen sınai tüketim mallarında ithal ikameci yatırımlara gidilmiştir. Böylece bunalım döneminde az gelişmiş ülkelerin sanayisiz yapıyı değiştirmeye yönelik ilk adımlarına Türkiye de katılmıştır (Eroğlu, 2003). Bu dönemde ekonomiye genel yaklaşım, özel kesimin yapamadığı veya yapmaya gücünün yetmediği işlerin devlet tarafından yapılması ve devlet desteğiyle özel kesimin güçlendirilmesi olmuştur.

3. Dünyaya Açılan Türkiye

II. Dünya Savaşı'nın 1939 yılının Eylül ayında başlamasıyla birlikte; etkisini Türkiye'de de göstererek büyüyen ekonomiyi sarsmıştır. Savaş süresince çıkarılan, ekonomi ve toplumu yakından ilgilendiren Milli Koruma Yasası, Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasası önemli sonuçları beraberinde getirmiştir (Çavdar, 1992, 218-219).

İkinci Dünya Savaşı devam ederken 1944 yılında ABD'de toplanan BM Para ve Finans Konferansında, ulus devletlerin kendi aralarında ortak bir parasal sistem kurmaları konusunda uzlaşmalarıyla Bretton Woods sistemi oluşturulmuştur. Sistem, Keynes'in politikaları yerine, uluslararası finans ve para sisteminin ortak kurallarını belirlemiş ve sistemin yürütücü kurumları olarak Dünya Bankası ve IMF kurulmuştur.

1946 yılında yeterli sayıda katılımcıya ulaşarak uygulamaya konulan Bretton Woods sistemine paralel zaman diliminde Türkiye'de iktisadi yapıdaki dönüşümlerin de başlangıcı sayılabilecek, tek partili rejimden çok partili parlamenter rejime geçiş gerçekleşmiştir. Böylelikle ekonomik anlamda devletçilikten ayrılıp liberal ekonomiye yönelme (Eroğlu, 2003) eğilimi Türkiye'nin 1947'de Dünya Bankası ve IMF'ye üye olmasıyla gerçekleşmiştir.

1950'li yıllarda siyasal alandaki "**Truman Doktrini**"nin ABD tarafından uygulamaya başlamasından sonra ekonomik alanda "**Marshall Yardımı**" uygulamaya konulmuştur. Bu yardımdan Türkiye'de sınırlı olarak yararlanmıştır. Bu döneme kadar "**müdahaleci**" bir nitelik taşıyan liberal devletçi yaklaşımın yerine özel girişimciliğe dayalı liberalizm yaklaşımı uygulanmaya başlanmıştır.

1950'den sonra Türkiye ekonomisi üzerindeki dış etkilerin alabildiğine arttığı görülür. Truman Doktrini ve Marshall yardımları dışında NATO ittifakı içinde yer alan Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ekonomi üzerindeki dış etkilerin çapı hakkında bilgi vericidir. Yine dış kuruluşlar, verdikleri çeşitli raporlarla ekonomiyi yönlendirme çabasına girmişlerdir. Bu raporların en ünlüsü Dünya Bankası tarafından hazırlanan ve 1951'de yayınlanan Baker

Raporudur. Rapor, özel girişimin gelişmesini teşvik için, devlet işletmeciliğinin sınırlandırılmasını buna karşın yabancı sermayeyi özendirerek özel kesim ile dış ülkelerdeki yabancı firmalara arasında ikili ilişkilerin geliştirilmesini önermiştir (Çavdar, 1992, 221).

1954 yılı ve sonrasındaki döviz bunalımı yıllarında, ithal ikamesi sermaye birikiminin en önemli kaynağı olmuştur. 1960 sonrasında ise, ithal ikamesi, planlar ve diğer yasal ve kurumsal düzenlemelerle resmileşmiştir. Türkiye ekonomisi, ithal ikamesinin birinci aşaması sayılan ve birinci plan dönemini kapsayan 1963-1967 döneminden sonra, 1970’li yıllardan itibaren ithal ikamesinin ikinci aşaması olan ara ve sermaye malları ikamesi aşamasına geçmiştir (Aktaran Eroğlu, 2003).

1973’de Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği’nin, ABD’nin İsrail Ordusu’na destek vermesine karşılık olarak ilan ettiği petrol ambargosu sonucunda başlayan petrol kriziyle birlikte dünya ekonomisinde görülen ekonomiye kamu müdahalesini azaltıcı politikalar, piyasa ekonomisi kavramını öne çıkartmıştır. Birçok ülkede kamunun üstlendiği görevlerin hızla azaltılması yoluna gidilmiş ve özellikle gelişmekte olan ülkeler büyüme modellerini, dışa açılma ve sanayileşme stratejilerini, ihracat yönlü değiştirme çabasına girmişlerdir. Bazı ülkeler bunu 1970’lerde gerçekleştirirken, bazı ülkeler bu çabayı 1980’li yıllara taşıdılar. Bu ülkelerden birisi de Türkiye’dir (Çolak ve Ardor, 2003). 1978’de Türkiye krize girerken dünyada ikinci petrol krizi ortaya çıktı. Bu krizde reel kesim durgunlaşırken küresel finans krizi ortaya çıkmıştır (Kazgan, 2009, 6).

24 Ocak 1980 tarihinde belirlenen ve 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle desteklenerek genişletilen program “**neo-liberalleşme ve dışla bütünleşme**” amacını taşıyordu. Bu dönemde yaşanan başlıca sorunlar; döviz darboğazı, artan petrol fiyatları, düşük ihracat gelirleri, azalan yurt dışında çalışan Türk işçilerin döviz gelirleri ve büyüyen dış ödemelerdi. Bu sorunları aşmanın yolu olarak da “**yurtdışı kredi**” dolayısıyla IMF programları görüldü. IMF “**istikrar programı**” adı altında “**mali ve ekonomik**” önlemler alınırca kredi olanaklarını sağlayacaktı, bu da soruna sorundan daha büyük sorun olan çözüm demektir.

4. Türkiye: Kriz Çağında, Küresel Dünyada...

1980’lerde ABD’de Milton Friedman’ın İngiltere’de Margaret Thatcher’in, “liberal ekonominin; küreselleşmenin kaçınılmazlığı, ulus devletin yok olacağı” kuramlarıyla 19. yüzyıl liberal ekonomisine dönüş adı altında dünya çapında tekeli sermayenin egemenliğinin kurulduğu (Sertel, 2009, 12) dönüşüm sürecini Türkiye, petrol krizi nedeniyle artan petrol fiyatlarının şoku, ekonomik ilişki içinde olduğu ülkelerde yaşanan işsizlik ve fiyat artışları ile Kıbrıs olaylarına ek olarak içeride de askeri müdahale ile karşılamıştır.

Özellikle Kıbrıs harekâtının ardından Batılı ülkelerin Türkiye'ye uyguladığı örtülü ambargonun ağırlaştırdığı kriz, Türkiye'nin dış ticaret açığını büyük ölçüde artırmıştır. 1978 de ödemeler dengesinin krize girmesiyle büyüme hızı yavaşlamış, döviz fiyatlarının ve faiz hadlerinin yükselmesi maliyet enflasyonu yaratmıştır. Çok sayıda bankerin ve beş bankanın iflas ettiği krizde, özel sanayi kuruluşlarının bazıları kamulaştırılarak ya da kredilerle desteklenmiştir. 1979 ve 1980'de OPEC'in petrol fiyatlarını yeniden artırmasıyla enflasyon yükselmiş, döviz darboğazı şiddetlenmiştir.

1977-1980 yıllarını kapsayan kriz, 1980 yılında 24 Ocak şok tedavisi ve 12 Eylül askeri darbesi ile son bulmuş ve ekonomi 1981 yılında artık yeni bir düzenlenme biçimine geçmiştir. Bu yeni model, 1960'lı yıllarla başlayıp 1976'da son bulan ve "içe dönük, dışa bağımlı" olarak nitelenen gelişim biçiminden köklü biçimde ayrılmaktadır (Boratav, 2007, 189). IMF destekli 24 Ocak Kararları ile başlatılan yapısal uyum süreci, bir yandan ekonominin geneline yönelik makro düzenlemeleri yapma koşuluyla verilen Dünya Bankası yapısal uyum kredileri, diğer taraftan her sektörün işleyişini değiştirmeyi hedefleyen sektörel uyum kredileri ile sürdürülmüştür (aktaran Soyak ve Eroğlu, 2008).

24 Ocak modelinin fiyat artışlarını durdurmak, piyasa ekonomisini harekete geçirmek ve döviz sorununu çözmek şeklindeki üç temel ekonomik hedefi, ülke ekonomisinde istikrarın sağlanmasından öte Türkiye gibi kaynak bakiri bir ülkenin sisteme istikrarlı bir şekilde eklenmesi adına olmuştur. Temel politika ise sermayenin ulusötesinde özgürlüğünü sağlayan yasal düzenlemeleri yapmakta direnen ülkelerin dış kredi kaynaklarını kısırarak önce dirençlerini kırıp sonra da "**yasal düzenlemelerin yapılması karşılığında**" kredi kullandırılmasıdır (Minibaş, 24.01.2005). Nitekim devletin yeniden yapılandırılması süreci de 1979 Stand-by Anlaşmasının ardından Dünya Bankası ile imzalanan Yapısal Uyarlama Kredisiyle başlamıştır. Türkiye bu anlaşma ile 1,6 milyar dolar kredi alırken, KİT'lerin tasfiyesi, enerji dizgesinde özelleştirme, Türkiye'de mali sermayenin küresel ilişkilerini kuracak para ve sermaye piyasalarının kurulması ve işletilmesi, tarım sektöründeki girdilerde devlet tekelinin kırılmasını da kabul etmiştir (Güler,2005, 17).

1980'lerin ikinci yarısından itibaren koalisyon hükümetleri uzun vadeli iktisat politikaları izlemekte ve bütçe disiplininin sağlamakta başarılı olamamıştır. Bütçe disiplininin kaybolması ve bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi stratejisi yolsuzluklarla birleşince ortaya çok büyük bir iç borç yükü çıkmıştır. Yine bu dönemde bütçe denklığı henüz sağlanmadan sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması, iktisadi dalgalanmaları arttırmış ve 1990'ların ortalarından itibaren Türkiye artık özerk iktisat politikaları izleme gücünü de yitirmiştir (Pamuk, 2007,19).

1994 Krizi

1980 sonrası dönemde ortaya çıkan ilk ciddi kriz olma niteliği taşıyan 1994 Krizi; ekonomi yönetiminin uyguladığı duruma göre iktisat politikası, yurtiçi tasarruf oranının düşmesi, para ikamesi, borç yönetim politikasının benimsenmesi, aşırı değerlendirilmiş TL politikası uygulaması, iç borçların artması ve uluslararası piyasaların etkisiyle yaşanmıştır (Aydın, 2006, 129-139). 1994 krizi ile başlayan süreçlerin daha sonra da etkilerini sürdürmesi krizin başlıca özelliğidir. Etkilerin başında, kredi veren yabancı bankalara “**devlet garantisi**” verilmesi, ödenemeyen özel kredileri devletin ödemeyi üstlenmesidir. İkincisi, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) yoluyla devletin (belirgin sınırlamalarla da olsa) banka paniklerini önlemek için banka mevduatlarının garantörlüğünü yapmasıdır (Kazgan, tarihsiz, 20).

Krizin ardından alınan 5 Nisan kararlarının içerdiği “**Yapısal Düzenlemeler**”in özü, KİT’lerin özelleştirilmesidir. Özelleştirmeye ilgili yasal düzenlemelerin bir an önce gerçekleştirilmesi, sonra da 1994 sonuna kadar, Erdemir, Tüpraş, Petrol Ofisi, Petkim, THY, Turban, Havaş, D. B. Deniz Nakliyat ve Ditaş’ın “kısmen veya tamamen” özelleştirilmesi öngörülmektedir. Ek olarak, 1995’de de PTT ve TEK’in özelleştirilmesi PTT’nin kablolu TV ve cep telefonu yetkilerinin satılması yoluna gidilecektir. Bankacılık alanında ise, yine 1994’de Sümerbank ve Etibank’ın bankacılık hizmetlerinin özelleştirilmesi ve Emlakbank’ın halka açılması sağlanacaktır. Ancak hepsinin ötesindeki tasfiye işlemi, “özelleştirilmelerine imkan bulunmayan” KİT’lerin kapatılması yoluna gidilmesidir. Yapısal düzenlemelerin bir diğer ayağı olan sosyal güvenlik konusunda yapılmak istenen, özünde, bütçe üzerindeki yükün azaltılmasıdır. Bu çerçevede, tazminat ödemelerinin emekli keseneği tabanına katılması, SSK’da prim ödenen gün sayısının artırılması, prim oranlarının artırılması, SSK emekliliğinde yeni bir katsayı düzeni ve işyeri denetimlerinin artırılmasıyla SSK gelirlerinin yükseltilmesi, Bağ-Kur’un da yeni bir aktüerya dengesine kavuşturulması amaçlanmıştır. Özel sağlık ve emeklilik sigortasının teşvik edileceği de yeni bir öneri olarak kabul edilebilir. Yapısal düzenlemelerin son bölümü, tarımsal desteklemeye ilişkindir. Destekleme fiyatlarının dünya fiyatlarının üstünde tutulmasının ekim alanlarını aşırı genişlettiği ve ürün fazlası oluşmasına neden olduğu vurgulandıktan sonra bu uygulamadan kaçınılacağı belirtilerek ilk uygulama olarak; tütün ekiminin bir sonraki yıl 220 bin tonla sınırlandırılması ve elde bulunan 250 bin ton tütünün yok edilmesi yoluna gidileceğinin açıklanmasıdır. Getirilen önemli bir yenilik de tarımla ilgili kamu kuruluşlarının ve tarım satış kooperatifi birliklerinin doğrudan ya da dolaylı olarak TCMB tarafından finansmanına izin verilemeyeceğidir (Kepenek ve Yentürk, 2007, 583-585).

IMF 5 Nisan programının tasarımına doğrudan katılmamışsa da, programı onayladığını, programı desteklemek için sağladığı krediyle göstermiştir. Dünya Bankası'nın o dönemdeki en temel ilgi alanının ise programın özelleştirme ve sosyal güvenlik reformu bileşenlerine yönelik olduğu görülmektedir (Koyuncu ve Şenses, 2004, 31).

1994 krizi nedeniyle iki yıllık (ve sadece 687 milyon dolarlık kredi getiren) bir IMF anlaşmasından sonra, 1996-1997 Türkiye'nin IMF'siz yılları olmuştur. 1998 sonlarında aynı kuruluşla bir "yakın izleme anlaşması" imzalanmış ve ekonominin yönetimi IMF gözetimi altına girmiştir. 1999-2002 arasında ise sürekli değişikliğe uğrayan bir dizi niyet mektubu ve yeni anlaşma sonunda IMF'den 20,5 milyar dolarlık kredi kullanılmış ve 2004'e kadar süreceği öngörülen ekonomik programlar hemen tamamen IMF tarafından biçimlendirilmiştir. 1994 sonrasının dış ticaret politikaları ise, AB ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasına bağımlı kılınmış; sadece AB'ye değil, üçüncü ülkelere de uygulanan gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller, artık, Ankara'da değil, Brüksel'de belirlenmeye başlanmıştır. Türkiye'nin dünya ticaret örgütü üyeliği nedeniyle üstlendiği yükümlülükler, Gümrük Birliği'nin gereksinimlerinden çok daha hafif kalmıştır. Dönem sonunda AB'ne tam üyelik için gerekli kılınan Kopenhag Kriterleri'nin yaşama geçirilmesi, yasama ve yürütme organlarının ana çabalarından biri olmuştur. Böylece yeni yüzyılın başlarında Türkiye, ekonomisinin yönetimini Washington'a (ABD, IMF ve Dünya Bankası), iç ve dış siyasetinin kurumlaşmasını ve konjonktürel yönetimini ise AB ve özellikle ABD'ne teslim etmiş görünmektedir (Boratav, 2007, 199).

2001-2002 Krizi

2001 krizinin patlak vermesinde, IMF'nin 2000'de Türkiye'ye uygulattığı programın katkı yapısının ayrıca katkı yaptığını düşünen Boratav'a (2007, 230) göre; programın sıcak para giriş ve çıkışları karşısında parasal genişleme ve daralmayı otomatik hale getiren ögesi, 2000'de ekonominin aşırı ısınmasına katkı yapmış; sermaye çıkışları başladığında da faizleri astronomik düzeylere sürükleyerek, bankaların çöküşünü hızlandırmıştır. Enflasyonu aşağı çekme amacı ile uygulanan "döviz kuru" çıpasının fiyat hareketleri üzerinde beklendiği ölçüde etkili olmaması da programın çökmesine katkı yapmıştır. Krizi tetikleyen somut "vesile" ise Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında patlak veren bir çatışmanın kamuoyuna aktarılması olmuştur

Türkiye ve Arjantin'in birlikte girdikleri 2001 Krizinde, Arjantin % 4,4, Türkiye ise 5,7 oranında küçülmüştür. Aynı yıl Türkiye IMF destekli Güçlü Ekonomiye Geçiş programını uygulamaya başlarken, Arjantin'de ekonomik, siyasi ve toplumsal bir kaos ortamı oluşmuştur. Daha sonra oluşan yeni yönetim IMF ile ilişkileri koparmış ve dış borçlarını % 30 gibi düşük

bedeller ödeyerek tasfiye etme yoluna girmiştir. 2002 yılında Arjantin ekonomisi 10,9 oranında küçülürken, Türkiye sıcak para girişinin başlamasıyla % 6,2 oranında büyümüş ancak, 2003 yılında Arjantin'in büyüme hızı % 8,8'e ulaşarak, % 5,3 hızıyla büyüyen Türkiye'nin büyüme hızının üstüne çıkmıştır (Aydoğuş, 2009, 37).

Krizin patlak vermesinde dogmatik IMF programı özel bir katkı yapmasına rağmen, 2001 krizinin yönetimi de, Dünya Bankası eski yöneticilerinden Kemal Derviş'in katkılarıyla ve şaşılacak bir teslimiyetle tekrar IMF'ye devredilerek, bölüşüm ilişkilerini, sosyal güvenlik düzeneklerini, finansal sistemi, ekonomik altyapıyı ile kamu kesiminin yönetimini yeni baştan biçimlendiren bir dizi yasa hızla TBMM'den geçirilmiştir. Bu stratejik ödünler karşılığında, Türkiye'ye verilen ve 2001'de 10.2 milyar doları bulan IMF kaynakları, krizin hafiflemesine katkı sağlamıştır. Ne var ki, 1999-2002 yılları arasında 20,5 milyar dolara ulaşan IMF kredilerinin önemli bir bölümü, yabancı özel sermayenin alacaklarının tahsilinde kullanılmıştır. Bu bağlamda, 2000 sonunda imzalanan stand-by anlaşması gereği, batan ve batacak tüm Türk bankalarının dış borçları devlet hazinesi tarafından üstlenilmiştir. Böylece 2003 yılına gelindiğinde, IMF Türkiye'nin en büyük dış alacaklısı haline gelmiş; ekonominin yönetimi üzerinde sürekli söz sahibi olmuş ve bu sayede uluslararası sermaye, Türkiye krizini zararsız atlatabilmiştir (Boratav, 2007, 230-231).

2007 Krizi

Büyük ve uzunca bir süreyi kapsayan bir birikimin sonucu olarak ortaya çıkan 2007 krizinin temel nedeni, son otuz yıldır yeniden gündeme getirilen '**serbest piyasa ekonomisi sistemi**' olarak gösterilebilir. '**Küreselleşme**' adıyla gündeme getirilen ve az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelere, değişik yöntemler kullanılarak, dayatılan bu sistemin bir gereği olarak başlatılan '**kuralsızlaştırma**' (deregülasyon) sürecinden beklenen, sınırlamalardan (veya engellemelerden) kurtulacak girişimcilerin çalışmalarıyla ekonominin hızla güçlenmesi, bunun da herkesin yararına olmasıydı. Ekonomiyi dizginleyen '**planlama**' da yok edilince, ekonominin başarısına ivme kazandırılacaktı. Ancak, tüm bunların yanı sıra, bu işin '**olmazsa olmaz**'ı ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde tüm engellerin de kaldırılmasıydı. Kendisine kavuşulduğunda, ekonomide tüm işlerin yoluna gireceği söylenen 'serbest piyasa ekonomisi düzeni' adım adım gerçekleşirken, karları olabildiğince çok artırabilmek için tüketim malı istemi de, her yola başvurulmuş, olabildiğince kamçılandı. Ancak, bir noktadan sonra, her türlü kredi olanakları da kullanılarak uyarılmış olan tüketim malı istemi varlığını sürdürürken, bu istemi yapan ve kredilendirilmiş olan bireylerin gelirleri bunu karşılayamaz düzeylerde kaldı. Bu, yalnızca krizin temel nedeni olarak ileri sürülen, tut-sat yöntemiyle gerçekleştirilen kredilendirilmiş konut satışları için söz konusu değildir. Bunun yanı sıra, tüketicilerin veri

gelirlerine göre geri ödemeleri olanaksızlaşacak her tür kredili dayanıklı tüketim malı satışı için de geçerlidir (Kepkep, 2009, 15).

Bu noktada Yeldan'ın (2009, 84) da belirttiği gibi; Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu kriz sürecinin ana öğeleri daralan gelirler ve yüksek dış borç yükünden kaynaklanmaktadır. Gelirlerin daralmasının ardında da doğrudan doğruya istihdamın yavaşlaması ve işsizliğin hızla yükselmesi olguları yatmaktadır. Zira Türkiye'de 2002'den bu yana özel sektör dışarıya döviz borçları biriktirmektedir. Merkez Bankası verilerine göre 2002-2008 arasında özel sektör 186 milyar dolar dış borç biriktirmiş görünmektedir (yabancılara hisse ve tahvil satışından ve yabancıların kredilerinden temin edilen dövizdir bu). Özel sektör, dışarıda yaptığı doğrudan yatırımlar dahil, bu yedi yılda yurt dışına 56 milyar dolar transfer etmiş; dışarıda varlık biriktirmiştir (Somel, 2009, 83).

Türkiye hem ABD kaynaklı küresel finans krizi hem de kendi içerisinde yaşadığı durgunluk nedeniyle 2007'de başlayan küresel krize karşı IMF politikaları çözüm olarak uygulanmış bu da üretimin baskılanmasını yaratmış ve sonuç olarak birçok iş yerinin kapanması ve işsizlik oranının yükselmesi olarak yansımıştır.

5. Genel Bir Değerlendirme

Öz'ünde belirttiği gibi (2009, 1) gerek uluslararası ticaret hacminin daralması ve işsizliğin artma eğilimine girmesi gibi olumsuz gelişmeler, gerekse 2007'de başlayan krizin ABD kaynaklı olması ve ikinci küreselleşme çağının ardından gelmesi, ilk küreselleşmenin ardından gelen 1929 Krizi ile 2007 Krizi arasında koşutluk (paralellik) kurulmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası finans sistemi İngiltere tarafından eşgüdümlenirken bu liderlik İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin eline geçmiştir.

Krizler daha çok sermaye dışı kesimi ve çevre ekonomilerini olumsuz etkilemekte ve toplumsal olaylar ile işsizlik yaygınlaşmaktadır. Neoliberal politikalar, devletin ekonomide sadece düzenleyici olarak yer alması, bunun dışında ekonomik işleyişe müdahale etmemesi gerektiği görüşü krizlerde daha da belirginleşmektedir

Türkiye ekonomisi, üretim ve istihdam kayıpları ve işsizlikteki artış göz önüne alındığında krizlerden en fazla etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Bu da küreselleşmeye eklenmesini kolaylaştırmaktadır. Türk ekonomisindeki dönemleri; 1923-1930 "liberal dönem", 1930-1939 "devletçi dönem", 1939-1947 "savaş dönemi", 1948-1960 "dışa açılımlı liberal dönem", 1960-1980 "planlı dönem" ve 1980 sonrası "neoliberal dönem" olarak sınıflandırdığımızda ilk iki dönem dışındaki diğer dönemlerde ortaya çıkan krizlerde Türkiye

küresel sisteme geometrik biçimde eklemlenmiştir. Bu da bizim denencemizi doğrulamaktadır.

6. Sonuç

Kafaoglu'na göre (2009, 25); Kriz, bir ülke ya da ülkeler çapında üretilmiş mal ve hizmetleri tüketim ya da yatırım amacıyla satın alacak yeterli efektif talep bulunmayışı biçiminde ortaya çıkan bir ekonomik ve siyasal hastalıktır. İlacı da sisteme, sistem dışından yeni para aşılmasıdır. Türkiye, kırsal nitelikli ve geri kalmış ekonomisiyle uygun olmayan koşullarda krizlerle karşılaşmıştır. Önder'e göre (2009,19); Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Batının hemen hemen birinci sanayi aşamasını bitirdiği devre ile karşı karşıya gelmişti. 1960 dönüşümünde ticari liberalizasyon uygulamasına geçmiş olan genç Cumhuriyet, Batının ticari emperyalizm politikası altına girmiştir. 1980 politikalarının devreye sokulduğu dönemde de dışa açılmaya ve finansal serbesti politikasına geçmeye çalışan Türkiye, bu kez de elverişsiz üretici altyapısı ve sığ finansal piyasa koşulları içinde yüzerken, finansal ve reel alanda güçlenen Batı emperyalizminin etkisine girmiştir.

Aydoğuş'a göre (2009, 26); Türkiye ekonomisi, bankacılık sektöründe diğer ülkelere benzer sıkıntılar yaşanmamasına rağmen, üretim ve istihdam kayıpları ve işsizlikteki olağanüstü artışlar bakımından krizden en olumsuz etkilenen ekonomilerin başında gelmektedir. Berksoy'a göre (2004, 4); Türkiye ekonomisi uluslararası ilişkiler, cari açık, ABD Doları cinsinden faizler, petrol fiyatlarındaki oynamalar, ulusal siyasette gerilim ve Irak konjonktürü gibi riskleri bünyesinde taşımaktadır. Bunun yanı sıra İran'ın nükleer güç girişimleri ve Yunanistan'da ortaya çıkan ekonomik kriz göz önüne alındığında **“kriz fay hattı”**nda yaşadığımızın bilincinde olarak ekonomik depremlere karşı akılcı önlemlerin alınarak hazırlıklı olunması gerekir. Türkiye'nin krizlerle baş edebilmesi; küresel sisteme ekonomik bağımsızlığını yitirecek biçimde eklemlenmesiyle değil, ulusal ekonomi ve **“Atatürk Modeli”** ile mümkün olacaktır.

Türkiye'de günümüz siyasetçilerinin krize karşı ilk tepkileri olayı derinlemesine algılamayarak, krizin Türkiye'yi fazla etkilemeyeceği yönünde oldu. Ancak, kapanan işletme sayılarının çokluğu ve işsizlik oranlarındaki artışlar bunun doğru bir bakış açısı olmadığını göstermiştir. Türkiye krizleri ancak üretimi yükselterek, istidamı yükseltmek ve bölüşümü iyileştirmek ve bunlar için uygun politikalar üretmekle aşabilir. Tıpkı **“Atatürk Modeli”**nde olduğu gibi, özellikle bölgesel gelişme farklılıklarında uçurumu fazla olan bölgelerde kamu kesimi kaynaklarını ekonomide kullanarak, hem sermayeye tanıyacağı ekonomik desteklerle hem de kamu işletmeleri oluşturma yönünde kullanarak emek istihdamının önünü açmak

yanında, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi aracı olarak da devletin önemli rol oynaması gerekir.

Kaynakça

- AKTAN O.H. (1998), “Atatürk’ün Ekonomi Politikası: Ulusal Bağımsızlık ve Ekonomik Bağımsızlık”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı**, ss: 29-36.
- AVCIOĞLU, D. (2001), **Türkiye’nin Düzeni**, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- AYDIN Ü. (2006), **Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Yaşanan Ekonomik Krizlerin Analizi**, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- AYDOĞAN, M. (2006), **Türkiye Üzerine Notlar**, İzmir: Umay Yayınları.
- AYDOĞUŞ, O. (2009), “2008-09 (?) Küresel Krizi’nden Geçerken Türkiye Ekonomisi Üzerine Bazı Gözlem ve Değerlendirmeler”, **TİSK Akademi**, 2009, C. 4, Özel Sayı, 2, ss.26-50.
- BALKAN, N. (tarihsiz), “Kapitalizmin Krizi ve Yapısal Uyum Politikaları”, <http://e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/1638.pdf>, [02.02.2010].
- BERKSOY, T. (2004), “Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Son Gelişmeler” Kaynak Kaydı Yoktur.
- BORATAV, K. (2007), “İktisat Tarihi (1981-2002)”, **Bugünkü Türkiye 1980-2003** (yay. yön. Sina Akşin), (2007), İstanbul: Cem Yayınevi.
- ÇAVDAR, T. (1992), **Türkiye’de Liberalizm**, Ankara: İmge Kitabevi.
- ÇAVDAR, T. (1995), “Devralınan İktisadi Miras”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İletişim Yayınları.
- ÇOLAK Ö. F. (2009), “2008 Krizinin 1929 Krizi ile Benzerlikleri Üzerine Bir Analiz”, **TİSK Akademi**, 2009, C. 4, Özel Sayı, 2, ss.51-69.
- ÇOLAK Ö. F. ve ARDOR, N. (2003), “Üretim ve İşsizlik Sorununun Çözümü İçin Kurumsalcı Yaklaşım”, <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=852>, [02.02.2010].
- KAZGAN, G. (2009), “Türkiye Çifte Kriz Yaşıyor”, **USİAD**, Yıl:9, Sayı: 39, ss. 6-9.
- EROĞLU, N. (2003), “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923-2003)” 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu, 29-31 Ekim 2003, İstanbul
- GÜLER, B. A. (2005), **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi**, Ankara: İmge Kitabevi.

- KAFAOĞLU, A. B. (2009), “Krizlerin Tarihi ve Son Kriz”, **USİAD**, Yıl:9, Sayı: 39, ss.24-27.
- KAZGAN, G. (tarihsiz), “Türkiye’de Ekonomik Krizler: (1929-2001) Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İrdeleme”, [http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs /Turkiye.doc](http://kazgan.bilgi.edu.tr/docs/Turkiye.doc), [01.02.2010].
- KEPKEP, N. (2009), “Küresel Kriz ve Türkiye” **USİAD**, Yıl:9, Sayı: 39, ss: 14-16.
- KEPENEK, Y. ve YENTÜRK, N. (2007), **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KİPAL, U. ve UYANIK, Ö. (2001), **Türkiye Milli İktisat Tarihi**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- KEYDER, Ç. (1995), “İktisadi Gelişmenin Evreleri”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 4, İletişim Yayınları.
- KONGAR, E. (1994), **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KOYUNCU M. ve ŞENSES, F. (2004), “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, METU Economic Research Center Working Papers in Economics 04/13, http://www.erc.metu.edu/menu/series_04/0413.pdf, [01.02.2010].
- LİVANELİ, Z. (2008), “Amerikan Ekonomisinin Kurtuluşu Atatürk Modelinde”, **Vatan Gazetesi**, 03.10.2008
- MİNİBAŞ, T. (24.01.2005), “24 Ocak’la Tam Bağımlılık Yolunda Çeyrek Yüzyıl?.”, <http://arama.yore.com.tr:8081> [15.08.2008].
- ÖNDER, İ. (2009), “Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi,” **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 2009, S.42, ss. 12-25.
- ÖZ, S. (2009), “Büyük Bunalım Deneyimi Işığında Küresel Kriz”, TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu Politika Notu 09-03.
- PAMUK, Ş. (2005), **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- PAMUK, Ş. (2007), “Dünyada ve Türkiye’de İktisadi Büyüme (1820–2005)”, **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları** (2007), C.1, S.2, ss: 3-26.

SERTEL Y. (2009), “Kapitalizmin Küresel İflası”, **USİAD**, Yıl:9, Sayı: 39, ss: 12-13.

SOYAK, A. EROĞLU, N. (2008), “Türkiye’nin Kalkınma Anlayışının Dönüşümünde IMF Dünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü” Uluslararası Kürselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Sempozyumu, Antalya.

SOMEL, C. (2009), “İktisadi Buhran ve Sermaye Birikimi”, **TES-İŞ Dergisi**, Mart 2009.

YELDAN, E. (2009), “Kriz İdaresindeki Yanlışlar”, **TES-İŞ Dergisi**, Mart 2009.